

**ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ**

Կարապետյան Իգոր

*Խ. Աբովյանի անվ. հայկական պետական
մանկավարժական համալսարան, Հայաստան*

Համառոտ ներածական: Հոդվածում ներկայացվում են փոխաբերության վերլուծության գործառույթները, բովանդակությունը՝ հաշվի առնելով մանկավարժական խոսույթի դինամիկ, փոխներգործուն բնույթը:

Կրթության փիլիսոփայության համատեքստում փոխաբերությունը դիտարկվում է որպես ուսումնառության շարժառիթ, ինչպես նաև գիտական երևույթների բացատրության և մեկնաբանման եղանակ թե՛ գիտելիքի ստեղծման, թե՛ ուսուցման, թե՛ ուսումնառության տեսանկյուններից:

Հիմնավորվում է այն գաղափարը, որ կրթության ոլորտում, ուսուցման և ուսումնառության գործընթացում փոխաբերության վերլուծության միջոցով հնարավոր է դառնում բացահայտել ոչ միայն մանկավարժական, կրթական խոսույթի ռճական, գործաբանական առանձնահատկությունները, այլև դասակարգել փոխաբերության տիպերը, գործառույթները, նրա բովանդակությունը:

***Բանալի բառեր:** Փոխաբերություն, մանկավարժական խոսույթ, խոսութային վերլուծություն, հասկացութային համակարգ, ռեֆլեքսիվ կոմպետենցիա, ճանաչողական, էվրիստիկ, գեղագիտական, վերլեզվական, կոնցեպտոլոգրոս, մենթալիտետ, կենսադիրքորոշում:*

Հիմնախնդրին առնչվող արդիական հետազոտությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ փոխաբերության վերլուծությունը կիրառվում է կրթության ոլորտում դեռևս 21-րդ դարի սկզբներից: Այն կարող է զարգացնել ապագա ուսուցիչների քննադատական մտածողությունը [5, 87-102]: Կրթական խոսույթի փոխաբերականացման հիմնախնդիրն է արծարծում Մաքսվելը [9]: Հարթը և Մուսոլֆը փոխաբերությունը դիտարկում են որպես քննադատական խոսութային վերլուծության բաղադրիչ [7]: Որոշ հետազոտողներ առանձնացնում են փոխաբերության ուսուցողական, կրթական գործառույթները [10, 99-100]:

Մանկավարժական փոխաբերությունների ուսումնասիրությունը հիմնավորվում է ուսուցման և ուսումնառության հաղորդակցական և աջակցման

(fasilitation) բնույթով: Մի կողմից փոխաբերությունը ներկայացնում է հաղորդակցության արդյունավետ և համոզիչ ակտի դրսևորումը: Մյուս կողմից այն սահմանում և փոխանցում է փոխաբերական իմաստով, ներակա հաղորդվող գիտելիքը:

Մանկավարժական և կրթական փոխաբերության ուսումնասիրության նոր հորիզոններ են բացվում, երբ հետազոտողները սկսում են կիրառել փոխաբերության կոնցեպտուալ կամ հասկացութային տեսության հիմնադրույթները [8]: Այդ տեսության առանցքային դրույթներից մեկն այն է, որ փոխաբերությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես լեզվի, այլև ճանաչողության հետազոտության առարկա:

Հոդվածի շրջանակներում իրականացվող հետազոտության նպատակն է ներկայացնել փոխաբերության վերլուծության գործառույթները մանկավարժական խոսույթում՝ հաշվի առնելով մանկավարժական և դիդակտիկական փոխաբերությունների բովանդակային և գործառական բնութագրերը:

Հետազոտության նորույթը: Համապատասխան վերլուծությամբ բացահայտվում են մանկավարժական և դիդակտիկական փոխաբերությունների բովանդակային և գործառական բնութագրերը՝ հաշվի առնելով մանկավարժական խոսույթի առանձնահատկությունները, երկխոսական, փոխներգործուն բնույթը, կառուցողական, աջակցման տեխնոլոգիաների կիրառման նպատակահարմարությունը, դասավանդողների և սովորողների ռեֆլեքսիվ կոմպետենցիայի ձևավորման մանկավարժական և լեզվաբանական պայմանները:

Փոխաբերությունների տեսակները: Համապատասխան գրականության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ կրթության ոլորտում առանձնացնում են հիմնավոր, հաղորդակցական և դիպվածային փոխաբերությունները: Ըստ այդմ՝ կարելի է առանձնացնել փոխաբերության միջնորդավորող, շահադրող, հասկանալուն նպաստող կամ աջակցող գործառույթները:

Փոխաբերության ուսումնասիրությունն օգնում է հետազոտողներին հասկանալ, թե ինչպես են դասավանդողները և սովորողները բանակցում փոխաբերական լեզվով:

Որպես խոսութային վերլուծության բաղադրիչ՝ փոխաբերական վերլուծությունը բացահայտում է տվյալ մանկավարժական հանրության հաղորդակցման հասկացութային համակարգը, ներկայացնում է նրա բովանդակությունը:

Մանկավարժական փոխաբերությունները կատարում են թե՛ դասավանդման ընթացքում, թե՛ գիտական հետազոտություններ կատարելիս փաստարկման գործառույթ: Փոխաբերության վերլուծությունը կարող է հիմք ստեղծել

տարբեր մակարդակներում հետազոտող գիտնականի, դասավանդող դասախոսի կամ ուսուցչի, ուսանողի կամ աշակերտի խոսությանին վերլուծական կարողությունների ձևավորմանը, ռեֆլեքսիվ-քննադատական մտածողության զարգացմանը:

Սովորողների կողմից օգտագործվող փոխաբերությունների վերլուծությամբ կարելի է բացահայտել նրանց վերաբերմունքը դասավանդողների հանդեպ [6]: Ուսուցիչը կարող է հանդես գալ որպես թշնամական գորքի հրամանատար, հոգատար այգեգործ, սպորտային մարզիչ:

Մանկավարժական փոխաբերությունների սկզբնաղբյուր-ուղբսներից հաճախակի են հանդիպում Օբյեկտ, Կենդանիներ, Մարդ հասկացությունները: Ընդ որում, սովորողը հիմնականում պասիվ է: Անգլալեզու մանկավարժական խոսույթում սովորողներին փոխաբերաբար անվանում են *սպունգ*, *մատիտ*, *խլուրդ*: Հայերենում ընդունված են *ուռած գլուխ*, *Ձախորդ Փանոս*, *գլուխ պահող*, *հոգնած* փոխաբերությունները:

Փոխաբերությունների համեմատական վերլուծությունը: Հայերեն և անգլերեն մանկավարժական փոխաբերությունների համեմատությունն օգնում է բացահայտել ուսուցման և ուսումնառության հոգեբանական, ոճային և այլ առանձնահատկություններ: Երկու լեզվում էլ հաճախակի են հանդիպում կենդանական փոխաբերություններ: Օրինակ՝ անգլերենում լայն տարածում է գտել «The classroom was a zoo» փոխաբերությունը, որը հայերենում նույնպես հաճախակի է կիրառվում՝ «*Դասարանը կարծես զազանանոց լինի*»: Հատկանշական է այն, որ շատ մանկավարժական փոխաբերություններ հայերենում և անգլերենում փոխառություն են, պատճեն, ունեն ընդհանուր ծագումնաբանություն: Օրինակ, երբ անգլերենում ասում են «She is a peacock», ապա հայերենում նույնպես ուսուցչին կարող են անվանել *սիրամարգ*, *կաքավ*, *աքլոր*: Ինչ վերաբերում է նորաբանություն-փոխաբերություններին, օրինակ՝ «The computers at school are old dinosaurs», ապա հայերենում կարող ենք լսել՝ «*Մեր դպրոցի համակարգիչները տրակտորի պես են աշխատում*», կամ «*Համակարգիչը նախնադարից է բերած*» և այլն: Թե՛ անգլերենում, թե՛ հայերենում հավը գուգորդվում է վախկոտության, նախաձեռնող չլինելու հետ՝ «Maria is a chicken»: Խոզը երկու լեզվում էլ շատակերություն, անհագություն է նշանակում՝ «Jamal was a pig at dinner»:

Դժվարություն է ներկայացնում իրակություն-փոխաբերությունների մեկնաբանությունը կամ թարգմանությունը, քանի որ դրանց համարժեքը դժվար է

գտնել մայրենիում՝ «The kids were monkeys on the jungle gym» – «Խաղահրապարակում երեխաները կապիկից ճարպիկ են»:

Ամենօրյա փոխաբերությունները հիմնականում ունիվերսալ են և շատ դեպքերում պատճեն: Օրինակ՝ «Your brain is a computer» փոխաբերությունը հաճախակի է կիրառվում հայերենում՝ «Նրա ուղեղը համակարգչի պես է աշխատում»: Նույնը վերաբերում է «He is a walking dictionary» փոխաբերությանը: Միայն թե հայերենում ավելի հաճախակի է կիրառվում «Նա քայլող հանրագիտարան է» փոխաբերությունը: Սակայն «My baseball coach is an ogre» փոխաբերությունը հայերենում իր համարժեքը չունի, քանի որ բեյսբոլը Հայաստանում տարածված սպորտաձև չէ: Սակայն հայերենում մարզիչը, ուսուցիչը նույնպես կարող են ներկայանալ որպես չար ուժ, հրեշ, նույնիսկ՝ սատանա:

Փոխաբերության ճանաչողական գործառույթները: Առանձնանում են հատկապես այն մանկավարժական փոխաբերությունները, որոնք ընկած են ուսուցչի վարքագծի ճանաչողական ռազմավարության հիմքում: Փոխաբերության վերլուծությամբ ուսումնասիրվում են ուսուցչի պատկերացումներն իր աշխատանքի մասին: Նրա միջոցով փորձում են գտնել կոնֆլիկտային իրավիճակների լուծման եղանակներ, աջակցել ուսուցչին աշխատանքային տարբեր իրավիճակներում:

Մեծ դեր ունեն փոխաբերությունները մանկավարժական խոսույթի կազմակերպման գործում: Խոսույթն այս համատեքստում ենթադրում է լեզվի կիրառման տարբեր տեսակներ, որը ներառում է բանավոր և գրավոր խոսքը, երկխոսությունը և մենախոսությունը, բոլոր խոսքային ժանրերը: Խոսույթը շեշտադրում է հաղորդակցության փոխներգործուն, գործընթացային և դինամիկ բնույթը: Փոխաբերական են մանկավարժության հասկացական ապարատը, նրա առանցքային հասկացությունները (դաստիարակություն, կրթություն, ուսուցում): Ընդունված են բավականին հայտնի դպրոցական փոխաբերություններ: Օրինակ՝ երեխան անոթ է, ծեփելու համար նախատեսված նյութ, դպրոցը ըստ Կոմենսկու, ֆաբրիկա է, ուսումնական գործընթացը տեխնոլոգիա է: Գիտելիքը փոխանցելը կամ հաղորդելը նույնպես փոխաբերություն է (Веряева, 2007):

Որոշ փոխաբերություններ, որոնք օգտագործվում են դասին, նշանակում են պատկանելիություն և բաժանում: Օրինակ՝ *որսալ գաղափարի էությունը, թարգել ծուլությունը, խելքը գլուխը հավաքել*: Գիտելիքահեն, գիտելիքային մոտեցման պարագայում խոսք գիտելիքի ընդունման, անոթը լցնելու մասին է, իսկ անձնակողմնորոշիչ մոտեցումը ենթադրում է մատուցվող նյութի յուրացում կամ չյուրացում:

Փոխաբերության վերլուծության հասկացության ձևաբանությունը: Սկզբունքային նշանակություն ունի փոխաբերական հասկացությունների վերլուծությունը մանկավարժական խոսույթում: Վ. Վ. Պուստովալովան առանձնացնում է փոխաբերության ճանաչողական, էվրիստիկ, գեղագիտական, բարոյականացնող, վերլեզվական գործառույթներ [4, 169-175]: Ուսուցչի խոսքի գնահատման տեսանկյունից առանձնանում են փոխաբերության խթանող, փաստարկող և հուզահարույց, խնդրահարույց գործառույթները:

Ա. Ֆ. Զակիրովան առանձնացնում է մանկավարժական և դիդակտիկական փոխաբերությունները [2]: Ըստ նրա՝ մանկավարժական փոխաբերությունը համարվում է մեկնաբանելու և իմաստաստեղծման անքակտելի բաղադրիչը, և նրա ուսումնասիրությունը դուրս է գալիս լեզվաբանության և գրականագիտության շրջանակներից [2]: Մանկավարժները ստեղծել են հետաքրքիր փոխաբերություններ: Օրինակ՝ Յ. Կորչակը գործածում է «մանկավարժական մոխրոտիկ», «մանկավարժական բատրակ» փոխաբերությունները, իսկ Վ. Ա. Սուխոմլինին՝ «պաշտպանական դաստիարակություն», «գեղեցկությամբ բուժում», «գեղեցկության ծաղիկ», «Ուրախության դարոց», «կենդանի խնդրագիրք» [2]:

Դիդակտիկական փոխաբերությունը դիտարկվում է որպես հնար, սովորողի մտածողության ձև: Փոխաբերությունը հանդես է գալիս որպես ճանաչողության միջոց կամ գործիք [3]:

Փոխաբերությունը՝ որպես մտածողության մեխանիզմ. Փոխաբերության միջոցով հնարավոր է ներկայացնել ուսուցչի կոնցեպտոլոգիա: Այն ներկայացնում է ոչ միայն տվյալ անձի, հանրության մտածելակերպը, մենթալիտետը, կենսադիքորոշումները, այլև մտածողության մեխանիզմները: Ըստ Վ. Վ. Պուստովալովայի՝ դիդակտիկական փոխաբերությունը դիտարկվում է որպես երեխայի աշխարհը ճանաչելու մեխանիզմներից մեկը [4, 169-175]: Այն դիտարկվում է որպես ճանաչողական փոխաբերության տեսակ՝ հատուկ մշակված ուսուցողական նպատակներով:

Եզրակացություն: Փոխաբերությունը հանդես է գալիս է որպես ուսուցման և ուսումնառության միջոց, ձև, մեթոդ և մեխանիզմ: Ուսուցման և դաստիարակության մակարդակում առանձնանում են փոխաբերության միջնորդավորող, շահադրող, հասկանալուն նպաստող կամ աջակցող գործառույթները:

Մանկավարժական հետազոտության համատեքստում առաջին պլան է մղվում փաստարկման գործառույթը: Կրթության կազմակերպման գործընթացում փոխաբերության վերլուծությունն օգնում է ուսումնասիրել ուսուցչի պատկերացումներն իր աշխատանքի մասին:

Գիտելիքների ձեռքբերման և յուրացման, կարողությունների և հմտությունների ձևավորման մակարդակում առանձնանում են փոխաբերության ճանաչողական, էվրիստիկ, գեղագիտական, բարոյականացնող, վերլեզվական գործառույթները: Ուսուցչի խոսքի գնահատման տեսանկյունից առանձնանում են փոխաբերության խթանող, փաստարկող և հուզահարույց, խնդրահարույց գործառույթները:

Փոխաբերության վերլուծության միջոցով հնարավոր է ներկայացնել ուսուցչի կոնցեպտուոլորտը, այն հասկացույթները, որոնց միջոցով կարելի է ճիշտ պատկերացում կազմել կրթության մեջ ներգրավված մարդկանց մտածելակերպի, կենսադիրքորոշումների, մտածողության մեխանիզմների մասին:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Веряева Ю.А., Роль метафор в организации педагогического дискурса на уроках математики // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2007, № 39. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-metafor-v-organizatsii-pedagogicheskogo-diskursa-na-urokah-matematiki> (дата обращения: 11.02.2016).
2. Закирова А.Ф., Когнитивные метафоры как средство концептуализации педагогического знания // Вестник ТюмГУ. 2014. – № 9. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnye-metafory-kak-sredstvo-kontseptualizatsii-pedagogicheskogo-znaniya> (дата обращения: 08.02.2016).
3. Кларин М.В., Инновации в обучении: метафоры и модели: анализ зарубежного опыта. М.: Наука, 1997, 223 с. URL: <http://psychlib.ru/inc/absid.php?absid=57121> (дата обращения: 16.01.2016).
4. Пустовалова В.В., Метафора в педагогике: экскурс и перспективы // Вестник ТГПУ. 2016.12 (177), с. 169-175.
5. Brown P. U., Parsons S. C., & Worley V. (2005). Pre-service teachers write about diversity: A metaphor analysis. *Scholar-Practitioner Quarterly*, 3(1), 87-102.
6. De Guerrero M., Villamil O. Metaphorical conceptualizations of ESL teaching and learning // *Language Teaching Research*. 2002, Vol. 6(2).
7. Hart C. (2008). Critical discourse analysis and metaphor: Toward a theoretical framework. *Critical Discourse Studies*, 5(2), 91-106.
8. Lakoff G., & Johnson M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
9. Maxwell B. (2015) Teacher as Professional' as Metaphor: What it Highlights and What it Hides // <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12106>.
10. Mouraz A., Vale Pereira A. and Raquel Monteiro The Use of Metaphors in the Processes of Teaching and Learning in Higher Education//*International Online Journal of Educational Sciences*, 2013, 5 (1), 99-110.
11. Musolff A. (2012). The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 301-310.

ФУНКЦИИ АНАЛИЗА МЕТАФОРЫ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Карапетян Игорь

АГПУ, Армения

Аннотация

Проблема данного исследования. В статье рассматривается проблема определения основных функций метафорического анализа в педагогическом дискурсе с точки зрения концептуального подхода. Метафора рассматривается не только как средство коммуникации, но и как способ мышления, коммуникативного поведения участников педагогического дискурса. Она выступает не только как единица обучения, но и условие формирования рефлексивной компетенции.

Актуальные исследования по данной проблеме. Определение основных функций анализа метафора в педагогическом дискурсе способствует выявлению характера и направленности воспитания и образования, стиля организации педагогического процесса, содержания обучения. Формирование культуры метафорического анализа является условием развития рефлексивной компетенции и преподавателей, и учащихся.

Цель данного исследования заключается в определении функций метафоры в педагогическом дискурсе, с учетом содержательных и функциональных характеристик педагогических и дидактических метафор.

Новизна. Определены основные функции анализа метафоры в педагогическом дискурсе, с учетом особенностей педагогического дискурса, его диалогического и интерактивного характера, целесообразности применения конструктивных, фасилитационных технологий преподавания и педагогических, лингвистических условий формирования рефлексивной компетенции учащихся.

Ключевые слова: метафора, педагогический дискурс, дискурсивный анализ, концептуальная система, рефлексивная компетенция, познавательный, эстетический, метаязыковой, концептосфера, менталитет, жизненная позиция.

THE FUNCTIONS OF METAPHOR ANALYSIS IN PEDAGOGICAL DISCOURSE

Igor Karapetyan

ASPU, Armenia

Summary

The problem of this study. The article discusses the problem of determining the basic functions of metaphor analysis in pedagogical discourse from the point of view of the conceptual approach. The metaphor is considered to be not only as a means of communication, but a way of thinking, communicative behavior of participants in pedagogical discourse. It acts not only as a unit of training, but also a condition for the formation of reflexive competence.

The problem of this study is to define the basic functions of metaphorical analysis in pedagogical discourse that helps to identify the nature and orientation of upbringing and education, the style of organization of the pedagogical process, and the content of instruction. The formation of the culture of metaphor analysis is a condition for the development of reflexive competence of both teachers and students.

The purpose of this study is to determine the functions of metaphor in pedagogical discourse, taking into account the meaningful and functional characteristics of pedagogical and didactic metaphors.

Novelty. It defines the basic functions of metaphor analysis in the pedagogical discourse, taking into account the peculiarities of the pedagogical discourse, its dialogical and interactive nature, the appropriateness of using the constructive, facilitational teaching technologies and pedagogical, linguistic conditions for the formation of students' reflexive competence.

Keywords: *metaphor, pedagogical discourse, discursive analysis, conceptual system, reflective competence, cognitive, aesthetic, metalanguage, concept sphere, mentality, life position.*

References:

1. Veryaeva Yu. A., The role of metaphors in the organization of pedagogical discourse in mathematics // Bulletin of the Russian State Pedagogical University. A.I. Herzen. 2007. - No. 39. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-metafor-v-organizatsii-pedagogicheskogo-diskursa-na-urokah-matematiki> (accessed: 02/11/2016).
2. Zakirova A. F., Cognitive metaphors as a means of conceptualizing pedagogical knowledge // Bulletin of the Tyumen State University. 2014. - No. 9. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnye-metafory-kak-sredstvo-kontseptualizatsii-pedagogicheskogo-znaniya> (accessed: 08.02.2016).
3. Klarin M. V., Innovation in learning: metaphors and models: analysis of foreign experience. M.: Nauka, 1997.- 223 p. URL: <http://psychlib.ru/inc/absid.php?Absid=57121> (accessed: 01/16/2016).
4. Pustovalov VV Metaphor in pedagogy: an excursion and prospects // Vestnik TSPU. - 2016.12 (177). - S. 169-175.
5. Brown P. U., Parsons S. C. & Worley V. (2005). Pre-service teachers write about diversity: A metaphor analysis. *Scholar-Practitioner Quarterly*, 3(1), 87-102.
6. De Guerrero M., Villamil O., Metaphorical conceptualizations of ESL teaching and learning // Language Teaching Research. - 2002. - Vol. 6(2).
7. Hart C. (2008). Critical discourse analysis and metaphor: Toward a theoretical framework. *Critical Discourse Studies*, 5(2), 91-106.
8. Lakoff G., & Johnson M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
9. Maxwell B. (2015) Teacher as Professional' as Metaphor: What it Highlights and What it Hides // <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12106>.
10. Mouraz A., Vale Pereira A. and Raquel Monteiro. The Use of Metaphors in the Processes of Teaching and Learning in Higher Education//International Online Journal of Educational Sciences, 2013, 5 (1), 99-110.
11. Musolff A. (2012). The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 301-310.

Материал был представлен и отправлен на рецензию: 25.09.2019

Принято к публикации: 09.10.2019

Рецензент: преподаватель Зарине Мхитарян

The material was submitted and sent to review:25.09.2019

Was accepted for publication: 09.10.2019

Reviewer: Lecturer Zarine Mkhitaryan